

AĞASI GAREGİN KANKANYAN'IN ANLATTIKLARI
(1904, VAN DOĞUMLU)

Ben güzel Vaspurakan'ın eşsiz güzellikteki Van Şehri'nde doğdum. Babam oyma ustası-zanaatkârdı. Yeteneğiyle ün salmıştı. Sipariş veren kişiyi karşısına oturtup gümüş kutu üzerine onun resmini yapabiliyordu. Annem, Van Sandukhtyan-Maryamyan Ortaokulu'nda öğretmendi. Van'ın ilk bayan öğretmenlerindendi. Onun öğrencileri arasında Silva Kaputikyan'ın annesi Jajan Liya ve başkaları da bulunuyordu.

Biz Van'da namusumuzla ve yaratıcı bir şekilde çalışarak huzur içinde yaşıyorduk. Yalnız Türkler tarafından katledilme tehlikesi tepemizde bir Demokles Kılıcı gibi asılı duruyordu. O tür katliamlar düzenli aralıklarla Batı Ermenistan'ın farklı yerlerinde tekrarlanıyordu. Dedemin ve dayımın kurban gittiği o tip katliamların 1894-96 yılları* arasında yapıldığı bilinir. Onlar Van'ın Aziz Hakob Kilisesi'nin bulunduğu mahallede yaşarlarmış; mahallenin bir tarafında Ermeniler, diğer tarafında ise Türkler yaşarmış. Katliam başladığında o mahallenin erkekleri Aziz Hakob Kilisesi'ne sığınmışlar. Yabancı sekiz konsolosun aracılık yapacağı ve katliamın sona ereceği umuduyla kapıyı sımsıkı kapatmışlar. Ama Türkler kiliseyi ateşe vermeyi denemişler. Kiliseye sığınan Ermeniler kapıyı açıp hızla kaçmayı kararlaştırmışlar. Kiliseden kaçanlar arasında benim 43 yaşındaki dedem Khaçatur İşkhanyan ile 17 yaşındaki dayım da varmış.

Büyükannem dayımın kaçmasına izin vermemiş. Komşuları Türk Mahmut Ağa ona: "Sara Hatun, oğlunu ver karışıklıklar geçene kadar saklayayım" demiş. Ama büyükannem ona güvenmemiş. Oğluna kız elbisesi giydirmiş. Oğlan koşarak Ermenilerin çoğunlukta olduğu mahalleye varmak için koşmuş. Onun açık bir alandan geçmesi gerekiyormuş. O alanda, kendisini tanıyan Türk piçlerine rastlamış; onu öldürmüşler. Büyükannem arkasından yetişmiş; yaralı oğlunu kucaklamış. Kan büyükannemin önlüğünden aşağı akıyormuş. Büyükannem üzüntüden aklını yitirmiş; kanlı önlüğü üzerinden çıkarmamaya başlamış. Yere yatmış ki kendisi de ölsün. On iki yaşındaki kızı, babasını ve erkek kardeşini kaybettikten sonra aynı şekilde ruhi sarsıntı geçirmiş. Dili tutulmuş. Dostları bir araya gelip öğüt vermişler: "Sara Hatun, aklını başına al; kızın küçük; sana bir şey olursa öksüz kalır" demişler.

Sara büyükannem yavaş yavaş kendine gelmiş; ama kanlı, kararmış önlüğünü üzerinden çıkarmıyormuş. Yıllar geçmiş; 1902'de kızı, yani annem, bir öksüzle, yani babamla evlenmiş. Ertesi yıl tornu Andranik doğmuş ve büyükannem mucize eseri olarak iyileşip kanlı önlüğünü tandırın içine atmış. 1904'te ikinci tornu dünyaya gelmiş. Büyükannem ev işleriyle uğraşmış. O yıllarda annem okulu bitirmiş; yetenekli olduğu için ona Sandukhtyan-Maryamyan okulunda din ve dil öğretmeni olarak görev vermişler. İki kız çocuğu doğurmuş; aile büyümüş. Bizim iyi bir yaşamımız vardı; mali durumumuz iyiydi. Annem ve babam iyi para kazanıyorlardı. Van'da harika bir bağımız vardı; o bağı bugüne kadar özlerim. Menekşelerin, lalelerin nerde bittiğini hatırlıyorum. Yeni inşa ettiğimiz evimizde oturmanın keyfini ise çıkaramadık...

İşte buydu ailemiz. Savaş zamanında, Vaspurakan muharebesinden sonra Rus ordusunun Van'a doğru ilerlediği ve Türkler Van'ı işgal etmek istedikleri için Rusların Van'ı tekrar alacağı haberi yayıldı

Rus ordusu savaşmak istemiyordu; Ermenilerin ise gücü yoktu. Van'ı terk edip Rus toprağı olan İğdır'a gitmek gerekiyordu. Paniğe kapılmış halk göç hazırlığı yaptı. Göç, yüzyıllar boyu kendi öz şehrinde yaşamış bir millet için korkunç bir olaydır. Ailemiz de hazırlık yaptı. Annemin önderliğinde on günlük yayan yolculuğa dayanabilmek için neleri yanımıza alacağımıza karar verdik.

Kendi evimizi 13 Temmuz 1915 günü saat 11'de terk ettik. Evden çıkmadan evvel annem aile fertlerini topladı; ağlayarak herkesi öptü ve : "zor ve bilinmeyen bir yola gidiyoruz; bize ne olacak, belli değil. Sizin için asıl sorun kargaşada babanızı, annenizi kaybetmemeniz" dedi.

Evden çıktık. Kapıyı kapatmadık; sanki taşlaşmış, hissiz olmuştuk. Ana cadde Khaçpoğan'a doğru hareket ettik. Evlerden sürekli yeni aileler çıkıp birleşiyorlardı. Kortej büyüyor ve ilerliyordu. İğdır'a varana kadar yağmurun, güneşin altında, çamurların içinde, yarı aç ve susuz on günlük yol katettik. Yolda Kürtler sık sık üzerimize saldırıyor, insanları katlediyor ve soyuyorlardı. Bu olaylar özellikle yığılmaların olduğu Bandimahu Köprüsü yakınında cereyan etti. Türklerin eline geçmemek için nice anneler çocuklarını kucaklayarak o köprüden suya atladı. Yolda öldürülenleri ve ölenleri yol kenarında bırakıyorlardı; çoğu zaman üstlerini toprakla örtmüyorlardı. Ben gömülmemiş ceset görmekten o kadar etkilendim ki, yüreğime bir hüznün çöktü ve bu durum bugüne kadar da sürüyor. Doya doya sevinemiyorum. Mahallemizin en sağlıklı çocuğı olmama, karın üstünde yalınayak koşup hastalanmama rağmen, göçten sonra o kırmızı yanaklı sağlıklı çocuğun rengi attı, soldu, üzüldü ve konuşmaz oldu. Annem babamı beni doktora götürmeye zorladı. Biz artık Yerevan'daydık. Babam doktora vermek üzere iki ayda iki altın biriktirdi ve beni, faytonla ve bir elinde bastonla dolaşan doktor Aram Ter Grigoryan'a götürdü. Doktor beni muayene etti ve dedi ki: "Oğlanın hiçbir hastalığı yok."

- Peki niye hiç konuşmuyor; çok zayıfladı; rengi soldu.

- Nerelisiniz?

- Vanlı muhaciriz.

- Oğlan göç yolunda gördüğü onca üzücü olay nedeniyle melankolik olmuş. Bu göçün bir sonucu. Üzücü olaylar onun üzerinde etki yapmış. Zamanla geçer.

Bu psikolojik bir sorundu.

Dolayısıyla biz göç yolumuza devam ettik. Akşam Lezk (Aralezk) Köyü'ne vardık. Nerde dursak, başımızı yere koyup uyuyorduk. Babam, annem ninem sırayla başımızda nöbet tutuyorlardı.

Sabah Ararat'a doğru yolumuza devam ettik. Yolda sık sık Kürtler saldırıyor, öldürüyor ve elimizdekileri gasp ediyorlardı. Mesela okul arkadaşım Semerciyan'ın ebeveynini yolda boğazladılar ve o küçük çocuk öksüz kaldı.

Bayazıt yakınlarından geçtik. Annem vakit bulup bize: "Bu Raffi'nin** tasvir ettiği Bayazıt şehridir" dedi. Şehirde tek bir ağaç bile yoktu; evlerin kapı ve pencerelerini yerlerinden çıkarıp yakacak olarak kullanmak üzere götürmüşlerdi. Ararat'ın öbür tarafındaki Ağa Ovası yoluyla, Çıldır dağ geçidinden Ararat Ovası'na geçtik. On birinci gün İğdır'a vardık ve bir dostumuzun evinde konakladık; o evin odaları bizden önce gelenler tarafından tutulmuştu.

Bize balkonda bir yer tahsis ettiler. Bana üzerinde uyuyacağım bir oğlak postu verdiler. Bu şekilde zayıflamış, hırpalanmış, eziyet çekmiş aile Yerevan'a ulaşmayı denedi. Ama talihsizliğimizden, Ruslar Markara Köprüsü'nü kapatmış, muhacirlerin içeri girmesine izin vermiyorlardı. İğdir civarında ise tifüs ve kolera salgını vardı. Annem : "Bir çare bul da, daha uzaklara gidelim" diyerek babamın yakasına yapıştı. Babam, bir lira ödememiz koşuluyla bizi Markara Köprüsü'nden geçirip Yerevan'a ulaştırmayı kabul eden bir arabacı buldu. O bugünün parasıyla 100 dolar eder. Hemen hemen hiçbir eşyası olmayan ailemiz arabaya bindi. Köprüye varmadan evvel arabacı atları kamçılardı ve "Khabarda!" diye bağırdı. Rus nöbetçiler ürkmüş atları görüp dehşete kapıldılar ve kaçtılar. Biz arabanın içinde gözükmüyorduk. Arabanın içinde kimse yokmuş gibi üstümüzü bir bezle kaplamıştı. Arabacı bizi götürüp eski Zangu Köprüsü'nün üzerinden geçirdi; Apteçkaya Ulitsa'ya kadar getirdi. Bugünkü Devlet Bankası'nın bulunduğu yerde muhacir kampları vardı. Ve biz Haziran sonunda arabadan inip güneşin altında toprağın üstüne oturduk; hiçbir şeyimiz yoktu.

Ailemiz 8 kişiden oluşuyordu; bize oda vermediler. Babam Türk mahallesinde küçük bir oda tuttu; oda kirası olarak da bir lira verdi. Cebinde sadece bir lira kalmıştı. Çeltik sapları üstünde yatıyorduk. Annem 98 yıl yaşadı. Büyükannem dizanteriye yakalanıp öldü. Ailemiz mücadele etmeye başladı. Hayat zordu. Yerevan'da ise salgın vardı. Arabalar gelip korna çalıyor ve cesetleri toplayıp götürüyor, şimdiki Komitas Parkı'ndaki bir kuyuya atıyorlardı. Orda bir Ermeni kilisesi de vardı. Sardar Kalesi vardı. O bahçelerin hepsi İranlılara aitti. Şimdi Yerevan'da İranlıların mescidini yeniden inşa ediyorlar.

On yaşında çalışmaya başladım. Babam işçi pazarında emek gücünü satıyordu. Ben de su, tütün satıyordum. Akşam muhacirlerin gittiği bir okula koşuyordum. Öğrenimimi yarıda bırakmadım. Yerevan Devlet Üniversitesi'ni bitirdim. Almanya'da öğrenim görmüş hocalardan ders aldım. Ben de üniversitede hoca, kimya profesörü oldum.

Pedagoji Enstitüsü'nde psikoloji hocası olan Gayane Hovsepyan'la evlendim. On üç kitap yazdım; bunlardan altısı yayımlanmıştır. Benim yazdığım analitik kimya kitabı bugüne kadar öğrenciler tarafından kullanılır.

* Sultan Abdülhamit'in 1894-1896'da düzenlediği Ermeni katliamları.

** Raffi (Hakob Melik-Hakobyan) (1835, Salmast - 1888, Tiflis) : Yazar, hatip ve toplum adamı.